

oktober 1954

M E D D E L A N D E

nr 41

från

S K Å N E S V A P E N H I S T O R I S K A F Ö R E N I N G

Skånes Vapenhistoriska Förenings medlemmar kallas till ordinarie sammanträde fredagen den 8 oktober kl. 19.00 i Kungens kammare på Malmöhus slott. Ordf. J. Folke Herrström kåsarar över ämnet "Om värjor! Balloptikonbilder. Efter kåseriet demonstrerar ordf. de senaste nyförvärven i sin vapensamling: ett 1400-tals svärd, en värja från 30-årga kriget (av de s.k. "förlorade värjorna"), två karolinska värjor och en gustaviansk pallasch.

Efter sammanträdet gemensam supé. Klubbmästaren mottager anmälan vid sammanträdet början.

Årsmötet.

Årsmötet ägde rum den 19 mars under ordf. presidium och besöktes av ett tjugotal medlemmar. I sin välkomsthälsning vände sig ordf. särskilt till kvällens föredragshållare, museiinspektör A. Bruhn-Hoffmeyer Köpenhamn, samt till övriga danska gäster.

Vid de därefter inledda stadgeenliga förhandlingarna föredrogs styrelsens verksamhetsberättelse, av vilken bl.a. framgick att medlemantalet den 31/12 1953 var 89 samt revisorernas berättelse, som godkändes utan anmärkning. Ordf. och avgående styrelse omvaldes, varför föreningens styrelse för innevarande arbetsår fick följande sammansättning: hr J.F. Herrström ordf., major J. Lindgren v.ordf., köpman S.Hansson skattmäst., disp. A.Göransson sekr., disp. Th.Jakobsson

klubbm. Även styrelsesuppleanterna, godsägare K.Hedberg och hr O.Cederl samt revisorerna, kriminalöverkonstapel K.Nordholm och f. poliskonstapel E.Andersson med trädgårdsm. I. Thynell som suppleant, omvaldes.

Efter förhandlingarnas slut höll museumsinspektör Ada Bruhn-Hoffmey ett livligt uppskattat föredrag, som nedan återges i kort sammanfattning. Aftonen avslutades med gemensam supé.

Det nordiska vapenhistoriska mötet i Stockholm.

På inbjudan av Svenska Vapenhistoriska Sällskapet hade de tre nordiska vapenhistoriska sällskapen, Våbenhistorisk Selskab, Köbenhavn, Norsk Vapenhistorisk Selskap, Oslo, samt Skånes Vapenhistoriska Förening, Malmö samlats till internordisk konferens i Stockholm den 28 och 29 sistlidna maj. Det danska sällskapet representerades av dess president landsrets-sagförel T.Lasson, det norska av dess formän kammerherre R.Andvord och det skånska av sin ordförande J.F. Herrström. Ett 60-tal herrar och dam hade infunnit sig i det värfagra Stockholm. Samtliga samlades i det mest underbara väder utanför Kungl. Livrustkammarens anex, då de ordinarie kalerna på Nordiska Museet till följd av reparation voro stängda. Det svenska sällskapetets ordförande major N.E. Hellsten hälsade välkommen och överlämnade ordet till Livrustkammarens chef fil.dr.T.Lenk, som sedan demonstrerade de framlagda dyrgripar av vapen, som Livrustkammaren har sagt gott om. Efter denna demonstration fingo vederbörande tillfälle att drif egna detaljstudier, varefter man samlades till lunch på Dramatiska teaterns restaurant. Därefter var turen kommen till Kungl. Armémuseum, där styresmannen för museet docent H. Seitz tog mot. Han hälsade de närvarande, bland vilka även befann sig chefen för Het Nederlandsch Leger Museum i Leyden, överste Hartmans, välkomna i ett tal, först på svenska och sedan på franska, vari han i korta drag även skildrade museets historia, varefter han demonstrerade det ytterst modernt inrättade museets stora samlingar. Senare på kvällen intogs gemensam middag på Militär-sällskapet, där miljö och tradition så väl passar ett vapenhistoriskt sällskap. Svenska Vapenhistoriska Sällskapetets ordförande major N.E.Hellsten hälsade välkommen och vände sig därpå på franska till kongressens utländska gäster överste och madame Hartmans och hälsade dem särskilt välkomna. Tacktalet hölls senare av kammerherre R.Andvord, Oslo.

Dagen därefter samlades man tidigt på morgonen vid Tegelbacken, med m/y "Skokloster" företogs färden till Skokloster. Den underbart varma färden på Mälaren gynnades av strålände solsken och mycket varmt

Lunch intogs ombord. Vid ankomsten till det ståtliga slottet mottogs rensernärerna av slottsherren och vice ordföranden i Svenska Vapenhistoriska Sällskapet, friherre R. von Essen, som hälsade samtliga välkomna. Därefter visade friherre von Essen omkring och tolkade i korta drag Skoklosters historia, varefter Skokloster kyrka besågs, och där särskilt det nya slottets byggherre fältmarskalken Karl Gustav Wrangels och hans fader Herman Wrangels gravkor studerades. Därefter demonstrerade friherren hela det väldiga, pompösa slottet och dess världsberömda nästan ofattbara talrika skatter av olika slag för att kulminera i den väldiga, märkliga historiska vapensamlingen, som bevarats på Skokloster sedan 30-åriga kriget, samlad av Wrangel själv och senare utökad med de historiska Braheska och Oxenstiernornas vapensamlingar, tillsammans till den största privata vapensamling i världen. Deltagarna fingo sedan också den oskattbara förmånen att idka privata detaljstudier av vapnen, vilket eljest icke utan särskilt tillstånd är möjligt. Innan återresan med bussar till Stockholm försiggick bjöd värdfolket på té i de lysande gemaken.

Senare på aftonen samlades ett lysande sällskap, damer och herrar festmiddag och avslutningsfest på Kungl. Automobilklubben, där ordförande major N.E. Hellsten på svenska och klingande franska hälsade välkommen och vände sig särskilt till damerna och de nordiska vapensällskapens ledare, Livrustkammarens och Armémuseums chefer, danskar och norrmän och överste och madame Hartmans. Talet för damerna hölls av Sällskapets sekterare major G. Murray. Som tolk för samtliga tre gästande vapenhistoriska sällskap tackade det danska Sällskapets president landsretssagförer T. Lasson, som det äldsta gästande Sällskapets representant, Svenska Vapenhistoriska Sällskapet och dess illustre ordförande major N.E. Hellsten för storartat värdskap och perfekt regi, för intressanta vapendemonstrationer och icke minst för de värdefulla personliga kontakter som knutits mellan olika personer i våra nordiska och icke nordiska länder. Till slut uttalade han även samtligas tack till sällskapets energiske klubbmästare direktör C.A. Söderlund för det utomordentliga organisationsarbete han nedlagt för att göra dessa dagar till vad de blivit en lysande succé. Överste Hartmans höll slutligen på franska ett tal till major Hellsten och Svenska Vapenhistoriska Sällskapet och tackade även för det charmanta mottagande han och madame Hartmans fått. Vid kaffet därpå dansen vid och fortsatte till långt ut på "småtimmarna". Vid en paus beredde major Hellsten de närvarande en stor överraskning. Tvenne Dramatiska teaterns unga skådespelare, som fäktutbildats av vår nordiska fäktexpert major Hellsten, trädde fram iklädda tidstypiska 1600-tals

4

dräkter för att med varandra med gentlemannens speciella duellvapen, den långa rappiren, avgöra en hederskamp på liv och död. Salen röjdes, gästerna placerades sittande längs väggarna, och salen fick föreställa Boulogne-skogen, där de tvenne adelsmännen hade stämt möte. Med utsökt grandezza saluterade de varandra med värjorna, och så började den livliga kampen. Skådespelare-fäktarnas esprit, de blixtsnabba, stiltrogna utfallen och paraderna, de vakna ögonens spel, de små utropen från de ågerande, de i ljuset blixtrande klingorna, de långa kappornas med vänster hand förda medverkan i kampen fascinerade åskådarna, som i andlös spänning följde med i den livliga tvekampen, så att deras egna armar och ben icke kunde vila stilla. Slutligen kom klimax, då en av de ågerande med ett dramatiskt litet skrik störtade till marken genomborrad av sin motståndares klinga och uppgav andan. La farce est fini! Det hela utfördes i utsökt regi. De båda skådespelare-fäktarna bejublades vid sin sorti och major Hellsten tackades med en överväldigande applåd.

J. Folke Herrström

Medeltidens svärd.

Kort sammandrag av mag.art. Ada Bruhn-Hoffmeyers föredrag.

Svärdet var under forntiden och medeltiden den friborne mannens och riddarens speciella kännetecken. Samtidigt var det ett nödvändigt redskap i kriget, först och främst som försvarsvapen för bäraren men också som angreppsvapen. Det kom under sådana förhållanden alltifrån medeltiden att spela stor roll i hovlivet, där det användes vid kröningssceremonier och riddardubbingar, samt i det borgerliga livet, där det hörde hemma i magistratens ceremonier (stadssvärdet) och vid hantverkarfesterna (svärdsdansen). Detta för medeltiden så karakteristiska vapen har hittills - utom ett enskilda typer här och var gjorts till föremål för behandling - aldrig skildrats uttömmande i ett sammanhang. Därav följer att åtskilliga problem uppstår vid en dylik systematisk genomgång.

För vikingatidens nordbor var svärdet ett ledande kampvapen. Detta hänger dock samman med vikingatidens karaktär och den nordiska härens organisation och taktik. I allmänhet var svärdet annars ett hjälpvapen, umbärligt i kampen och använt till nödvärn och försvar men också till grepp i närkampens handgemäng. För självakampens utgång var svärdet utom större betydelse. Härav förklaras varför svärdets form i huvudsak behölls oförändrad i flera hundra år och att ingen annan utveckling fö

siggick än ett långsamt tilltagande av proportionerna. Medeltidens krutlösa krig fördes med andra vapen: spjut och lans supplerade med hillebard, yxa, båge och armborst.

Medeltidens svärd kan uppdelas i två huvudgrupper, det romanska svärdet och dess direkta efterföljare - här av praktiska skäl benämnt de "efter-romanska" - samt det gotiska svärdet, vilka båda grupper i stort sett omspanna perioderna 1100 - 1350 resp. 1350 - 1500. Det romanska svärdet har kort fäste, skiv- eller paranötformad knapp, horisontal eller böjd parerstång, och kraftig huggklinga. Det gotiska svärdet har avlång, närmast päronformad knapp, långt fäste, horisontal eller böjd parerstång, slank, styv och spetsig stötklinga eller lång, men kraftig huggstötklinga.

Grundvalen för svärdets typologi och kronologi utgöres av fästets utseende och proportioner, vilka som stöd har klingans form och storlek. Här är fästet använt som ledform med knappen som den primära och parerstången som den sekundära grunden för indelningen. Fästets detaljer och dessas inbördes förhållande är av betydelse för den relativa kronologien. Äldst är de korta fästena. Men medan man aldrig träffar på långa fästen på en tidig tidspunkt, finner man ej sällan långt upp i tiden korta fästen särskilt i Syd- och Västeuropa. Fästets längd är beroende av klingan och svärdets användningssätt. Detaljerna i fästet hjälper icke blott till en kronologisk indelning utan även i någon mån till en lokal bestämning. Den horisontala parerstången hör huvudsakligen hemma i Mellaneuropa och den böjda särskilt i Syd- och Västeuropa även om den senare också påträffas i det förra området.

Materialet kan indelas i sju huvudgrupper enligt nedanstående tabell som för undvikande av missförstånd här återges med föredragshållarens egen terminologi:

"Romanske og efterromanske svaerd :

- I Overgangsformer fra vikingesvaerd til middelalderssvaerd.
- II Svaerd med jordnödformet knap, vandret eller lidt buet parerstang.
- III a Svaerd med flad skiveknap, vandret parerstang.
- III b Svaerd med flad skiveknap, buet parerstang.
Saerform: kugleformet knap.
- III c Svaerd med tyk, profileret skiveknap, vandret parerstang.
- III d Svaerd med tyk, profileret knap, buet parerstang

Gotiske svaerd

- IV a Svaerd med flad, paereformet knap, vandret eller buet parerstang.
- IV b Overgang til oktogonal paereform, ofte 6-sidet knap. Saerformer med blokformet knap og fiskehaleformet knap.
- IV c Svaerd med octogonal, paereformet knap, buet og vandret parerstang. Overgang til tohaendsvaerd.
- IV d Panserstikker med octogonal paereknapp og langt klingebryst. Overgang til tohaendsvaerd.
- IV e Svaerd med glat paereknapp, buet og vandret parerstang. Overgang til tohaendssvaerd.
- V a Svaerd med sfaerisk eller aebleformet knap, buet, baendformet parerstang.
- V b Svaerd med sfaerisk eller aebleformet knap, vandret, S-bojet parerstang.
- V c Svaerd af landsknaegtttype med vandret parerstang.
- VI Svaerd med kringelformet parerstang, varierende knapform.
- VII a Svaerd med degenereret, aflang paereknapp, parerbjojler.
- VII b Svaerd med lav, dobbeltkonisk knap, parerbjojler.
- VII c Svaerd med hoj, dobbeltkonisk knap, parerbjojler."

Att indela svaerden efter klingorna låter sig icke göra. Dessa utgöra nämligen en massprodukt, som gick från klingsmed till svärdfäjäare för att förses med fäste och balja, eller också exporterades de som hel- eller halvfabrikat. För svärdens relativa kronologi är inskrifter, stämplarna och märken i klingorna av stor vikt. Redan under vikingatiden möter man smednamnet Ulfberth och från periodens slut till in mot slutet av 1100-talet möter man ett annat namn, Ingelred.

Från 1200-talet och senare tid känner forskningen namnet Gicelin och samtidigt börjar religiösa anrop ("In nomine Domini" och "Homo dei") som ej sällan förvanskats, dyka upp på klingorna. Nu började man också att ersätta de tidigare grova, järntauscherade majusklerna med inskrifter och ornament i silver- eller förgylld mässingstråd. Detta tog sin början efter mitten av 1100-talet och kulminerade vid århundradets slut samt under det följande seklet (det skedde också senare ehuru i mindre omfattning). På 1300-talet kom smedstämplarna som understundom voro placerade på tången understundom på klingan (emellanåt på båda). Mot slutet av århundradet möter man Passau-ulven och biskopsstaven. Först från tiden omkr. 1500 är man dock i stånd att identifiera en del av de förekommande stämplarna, t.ex. Toledo, Passau, Solingen och flera tyska och italienska fabriker.

Fästets form och typ, proportionerna i fäste och klinga, inskriftens material, teknik, innehåll och bokstavsformer ger en grundval för svärdens inbördes kronologi. Det kan ofta vara svårt att fastslå en absolut tidsbestämning, då det finnes så få kronologiska fixpunkter i detta sammanhang och så många osäkra moment spela in. Bland hjälpmedlen till en fast kronologi är vissa krönings- och ceremonisvärd. De måste dock utnyttjas med stor försiktighet, eftersom de under tidernas lopp ofta varit underkastade restaureringar eller fått vissa detaljer förnyade eller utbytta. En del svärd äro funna på slagfälten för kända slag och åtskilliga svärd ha upptagits ur kända ägares gravar. Man kan också utnyttja bilddokument, målningar och reliefer, för direkta jämförelser. Det bör dock ske med stor försiktighet, då man annars lätt kan göra direkta felaktiga slutsatser, eftersom de återgivna vapnen icke alltid äro av den typ som var modern då bilden utfördes. Svårast är det att fastställa svärdformerna under perioden 1100-1200, eftersom svärderna under dessa århundraden endast undergick en långsam, nästan omärklig utveckling, som knappast är synlig i bildkonsten.

I fortsättningen redogjorde föredragshållaren för delar av det bevarade materialet och hänförde det till de ovan relaterade olika typologiska klasserna. Det var en synnerligen intressant och uttömmande demonstration, som förutom med balloptikonbilder understöddes med vapen ur E.A. Christensens förnämliga privatsamling av medeltidssvärd.

Nya medlemmar:

- Kommendörkapten L. Stackell, Bromma (ordf.)
 Museumsinspektör H.D. Schepelern, Hilleröd, Danmark (ordf.)
 Fabrikant H.C. Haug, Köbenhavn, Danmark (ordf.)
 Direktör H. Håls II, Oslo, Norge (ordf.)
 Ingeniör G. Sandelin, Malmö (vice ordf.)